

**კიდევ ერთხელ ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და
მიტროპოლიტის რომანოზ ერისთავის მოღვაწეობისა
და ქრონოლოგიის შესახებ**

ქართლის მთავარეპისკოპოსის, სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტის რომანოზ ერისთავის შესახებ ცნობები არცთუ ისე მრავლადაა ქართულ და რუსულ წყაროებსა და დოკუმენტებში, ხოლო რაც მოიპოვება, ისიც მეტად გაბნეულია ყოფილი სინოდალური არქივის საქმეებში, ქართულ დოკუმენტებსა და ხელნაწერებში. ამ მნიშვნელოვანი სასულიერო პირის ცხოვრებასა და შემოქმედებით მოღვაწეობას საინტერესო და საყურადღებო სამეცნიერო პუბლიკაციები მიუძღვნეს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორებმა - მიხეილ ქავთარიამ (ქავთარია 1965; ქავთარია 1977) და ენრიკო გაბიძაშვილმა (გაბიძაშვილი 1973, 75-93; გაბიძაშვილი 2010, 35-51). თავის დროზე მის ღვაწლს ერთერთი გამორჩეული ადგილი დაუთმო თავის კვლევებში აკადემიკოსმა კორნელი კეკელიძემ.

ქართლის მთავარეპისკოპოს რომანოზის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ იგი იყო შვილი გიორგი არაგვის ერისთავისა და ძმა პოეტ ოთარ და ბარძიმ ერისთავებისა. მისი და ანა, ცოლად უნდა ჰყოლოდა ბაქარ ბატონიშვილს. რომანოზი ბერად შემდგარა გარეჯის უდაბნოში, სადაც მას თორმეტი წელი დაუყვია. თავდაპირველად არქიმანდრიტის ხარისხში აუყვანიათ, ხოლო შემდეგ გამხდარა ქართლის მთავარეპისკოპოსი, სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტი. მცირე ხნით ის თბილელი ეპისკოპოსიც უნდა ყოფილიყო. რაც შეეხება, მის სამთავნელ ეპისკოპოსად მოხსენიებას (კ. კეკელიძის მიხედვით, ასეა იგი შეტანილი “ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობების”

რამდენიმე ადგილას. სამთავნელად თვლიდა მას წმ. მღ. პ. კარბელაშვილიც (სეა, ფონდი 1461, საქმე 17), აქ, ჩვენი აზრით, მოხდა ორი ტერმინის - სამთავნელისა და სამთავროელის - არევა, რასაც ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ თავად რომანოზი საკუთარ თავს ყველგან მოიხსენიებს, როგორც: ქართლის მთავარეპისკოპოსსა და სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტს. ამასთანავე, ქართულ წყაროებსა და დოკუმენტებში მისი სამთავნელობა არ დასტურდება. პ. იოსელიანი აღნიშნავს, რომ სინოდის არქივებში იგი სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტად მოიხსენიება. მისი სამთავნელობა კითხვის ნიშნის ქვეშ აქვს დასმული დ. ბაქრაძესაც მის მიერ გადაწერილ საბუთებში.

რომანოზ მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის შესახებ კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია დ. ბაქრაძის მიერ გადაწერილი სინოდალური არქივის წერილები (ხეც: ფონდი Sd-2855-3037) (Син. Арх.-1731-232), რომლებიც დეტალურად აქვთ შესწავლილი მკვლევრებს მ. ქავთარიასა და ე. გაბიძაშვილს. ამ წერილებში (ხეც: Sd-2960, 2961, 2962, 2974) მოიპოვება ცნობები სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტ რომანოზის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებზე 1722-1742 წლებში. წყაროების მიხედვით ცნობილია, რომ რომანოზი რუსეთში სრულიად გაძარცვული 1722 წელს ჩასულა (მ. ქავთარია იმოწმებს წყაროს: ЦГИАЛ, Ф. 796, Опись. 3, дело 769). მოსკოვში ყოფნის დროს იგი მეფეს ხლებია. შემდგომში მას დედა და ძმები სანახავად ჩამოსვლას სთხოვდნენ, თვითონაც უდაბნოში მისვლა სდომებია, სადაც ჩოხა (იგულისხმება ბერის შესამოსელი - კაბა) ჩაუცვამს და 12 წელი დაუყვია, “იქ მისვლა სდომებია და დამარხვა”. ის 1728 წელს ჩამოსულა საქართველოში, მაგრამ ამ დროს გარეჯში ლეკებს დიდი არეულობა მოუწყვიათ, ამოუწყვეტიათ მამები და კრებული.

ამასთანავე, არაგვის საერისთავოში შეჭრილმა ლეკებმა მისი მამულიც ააწიოკეს, დედა და ძმები დაუხოცეს, 25 სული დაიჭირეს და

ანამეს, არავინ გადარჩენილა. მოსაკლავად ეძებდნენ რომანოზ არქიმანდრიტსაც. ამ დიდი ტრაგედიის შემდეგ რომანოზი დედაქალაქში მივიდა, სადაც მას თბილელ ეპისკოპოსად დაასხეს ხელი და სამიტროპოლიტო სასახლე ჩააბარეს. აქ მან მონასტერი და საყდარი ააშენა, მაგრამ ყიზილბაშებმა სასახლეც წაართვეს და ეპარქიაც აუოხრეს. როგორც საისტორიო დოკუმენტებიდან ვიცით, 1737-1739 წლებში იგი ქართლის მთავარეპისკოპოსი გამხდარა, თუმცა 1739 წლის ბოლოს, მძიმე პოლიტიკური ვითარების გამო, რომანოზს რუსეთში წასვლა გადაუწყვეტია, რისთვისაც დახმარება წმ. სინოდისთვის უთხოვია. ამ საქმის მოგვარებაში მას შეეწია და დაეხმარა ქართლის კათალიკოსი დომენტი, აფხაზეთის კათალიკოსი გრიგოლი და იმერეთის მეფე ალექსანდრე. ისინი სარეკომენდაციო წერილებს უგზავნიან რუსეთის სინოდს და იმპერატორ ანა იოანეს ასულს, რათა რომანოზ მთავარეპისკოპოსი და მიტროპოლიტი კვლავ მიიღოს მოსკოვში და პირველი პატივი და ალაგი დაუბრუნოს.

რუსეთის სინოდს და იმპერატორს წერილით თავად რომანოზ მიტროპოლიტიც მიმართავს, რომელსაც მხარს უჭერენ და სარეკომენდაციო წერილებით ეხმარებიან ზემოთ აღნიშნული პირები. როგორც ჩანს, მისი თხოვნა რუსეთის სინოდმა და იმპერატორმა ანანამ დააკმაყოფილეს, რადგან იგი რუსეთში ჩასვლას ახერხებს და იქ მოღვაწეობას აქტიურად განაგრძობს.

ე. გაბიძაშვილის დასკვნით, რომანოზი დაახლოებით 1685 წლის ახლო ხანებში უნდა დაბადებულიყო. ის გარეჯის უდაბნოში ბერად 1710 წელს შემდგარა, სადაც 1722 წლამდე დარჩენილა. 1722-1727 წლებში იგი მოღვაწეობს დონის მონასტერში. 1728 წელს დაბრუნდა საქართველოში და დამკვიდრდა თბილისში, სადაც იგი ჩანს 1735-1737 წლებში. 1739 წელს იგი უნდა წასულიყო იმერეთში და იქიდან მოსკოვში გამგზავრებულიყო. 1740 წლის აგვისტოში ჩასულა ყიზლარში, სადაც გარკვეული დროით დაუკავებიათ. აქედან იგი რუსეთის სინოდს დახმარებისთვის მიმართავს და აღუთქვამს, რომ ამიერიდან

სამუდამოდ რუსეთში დარჩებოდა. ის მოსკოვში დაახლოებით 1741-1742 წლებში ჩადის, სადაც 1743-1745 წლებში ჩანს (გაბიძაშვილი 2010, 38-39). ამჯერად, მისი მოღვაწეობის აღნიშნულ ეტაპებს ჩვენც გავყვებით და მოცემული ბიოგრაფიული მონაცემების სხვა წყაროებით შევსებასა და გამყარებას შევეცდებით.

გარდა Sd ფონდში დაცული წერილებისა, არსებობს აგრეთვე 1723 წლით დათარიღებული ერთი წერილი ოთარ ერისთავისა თავის ძმის, რომანოზ არქიმანდრიტისადმი, საიდანაც ირკვევა, რომ ამ დროს რომანოზი მართლაც რუსეთში იმყოფებოდა. საქართველოში მტრის შემოსევების გამო მძიმე სიტუაცია შექმნილა. ჯერ ლეკებს აუოხრებიათ ქალაქი და მონასტრები, დაუნვათ სიონის ღვთისმშობელი, ქვეყანა გაუნადგურებიათ და წასულან, შემდეგ არზრუმის ფაშა შემოსევია ქალაქ გორს და სურამიც დაუჭერია. ოთარ ერისთავს გაუგია, რომ რომანოზი ხუთასი რუსით ხევზე მისვლას აპირებდა და თავის მხრივ თვითონაც მზადყოფნას გამოთქვამს მის დასახვედრად. ის რომანოზს რუსების მიერ ციხეების დაკავებაში დახმარებას აღუთქვამდა, რომ მათ საქართველოში ქრისტიანობა დაეცვათ. ამ საქმეში ოთარს კახეთის დახმარების იმედიც ჰქონია (Переписка... 1861, 154). ეს გეგმა ვერ განხორციელდა. როგორც ვიცით, 1724 წელს ვახტანგ მეექვსემ და მისმა თანმხლებმა პირებმა საქართველო დატოვეს და რუსეთს შეაფარეს თავი. ჩვენი აზრით, აქედან გამომდინარე, არ უნდა იყოს მართებული კ. კეკელიძის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ პოემა “ვახტანგიანში” მეფის ამაღლის სიაში ნახსენები ვინმე ქსნის ერისთავის ძმა - რომანოზ [სამთავნელია] (კეკელიძე 1981, 536). როგორც წყაროებიდან ჩანს, რომანოზ ერისთავი 1722 წელს, ანუ ორი წლით ადრე, უკვე რუსეთშია.

1723 წლით დათარიღებული ოთარ ერისთავის წერილის გვერდით, ასევე უნდა ვახსენოთ ოთარ ერისთავის მეორე წერილი ძმისადმი, რომელიც დათარიღებულია 1725 წლის 7 იანვრით. რომანოზს ძმა ატყობინებს, რომ იგი, 27 გიორგობისთვეს თერგზე მისულა მეორე ძმა - გივისთან, რძალთან და მათ შვილებთან ერთად. ზამთარში ისინი იქვე

დარჩენილან. ანანურიდან რუსეთის იმპერატორთან წერილი გაუგზავნიათ, რომ მათთვის თავშესაფარი მიეცა. ოთარი ძმას თხოვნით მიმართავს, დაეხმაროს ამ საქმის მოგვარებაში და ხელმწიფის წყალობის წიგნი და ბეჭედი მათაც უშოვნოს. ამ დროს ვახტანგ მეფე და მისი ამალა უკვე ასტრახანში იმყოფებოდა. “აგების ღმერთმან თქვენი შეყრა გვადირსოს, ბატონო” - მიმართავს ძმას ოთარ ერისთავი (Переписка... 1861, 178-179). სამწუხაროდ, ვერც ეს გეგმა განხორციელდა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1728 წელს თავისი ოჯახის სანახავად და გარეჯში დაბრუნების სურვილის გამო რომანოზ ერისთავი საქართველოში ჩამოდის. მას დიდი ტრაგედია დაატყდა თავს, როცა არაგვის საერისთავოში 20 000 ლეკის შეჭრის შედეგად დაუხოცეს ძმები, დედა, ძმისწულები, მთელი ოჯახი და ზოგიც ტყვედ წაასხეს. მტრისგან აოხრებული იყო გარეჯის უდაბნოც, ამიტომ მას თბილისში დარჩენა მოუწია. პ. იოსელიანის ცნობით, რომანოზ ერისთავი თბილელის ხარისხში აიყვანა ბესარიონ კათალიკოსმა (1724-1737), ხოლო შემდეგ კირილე მეორის კათალიკოსობის დროს (1737-1739), იგი იკავებს კირილეს ადგილს - ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტის კათედრას.

საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცულია 1739 წლით დათარიღებული ორი საბუთი, რომლებიც გაცემულია რომანოზ ქართლის მთავარეპისკოპოსის მიერ. სიგელები გამოუქვეყნებელია და პირველად შემოგვაქვს სამეცნიერო მიმოქცევაში. პირველი სიგელი წარმოადგენს **“მამულის ნასყიდობის წიგნს სოლაღაშვილი იესეს მიერ მთავარეპისკოპოს რომანოზისადმი”** და მისი შინაარსი ასეთია: “...დამეჭირა და მოველ ჩემის ნება წადილითა და მოგყიდე მონასტერს ჩემი სამკუიდრო მამული და ბარათში გამოყოლილი და ჩემთა ძმათა და ყოვლის კაცისა და ჩვენის მონათესავისა და თვის ტომის უცილებელი და წამოუსარჩლებელი მონასტერს ჩემი წილი მამული და ყმა, რაც კაცი ჩემს მამულზე ესახლოს, ან აყრილიყოს, თავისის მამულითა და რისაც მქონებელნი იყუნენ და ჩემი ზვარი თავისის მარნითა და ქვევრითა და

ხოდაბუნი და სრულ ყოველი ჩემი ნაქონი ყმა და მამული ყუელა თქუენტვინ თამამად მომიყიდნია მთითა, ბარითა, წისქვილითა, მიწა-წყლითა, ტყითა, სათიბითა, სახლითა, კარითა და საყდრითა, შესავალ-გასავალითა, საწნავითა, უწნავითა და ყოვლის მისის სამართლიანის სამძღვრითა, ყუელა მოგვიყიდია...” 1739 წლის 21 თებერვლით დათარიღებულ ამ საბუთს ბეჭდით ამტკიცებს კათალიკოსი კირილე, თბილელი მიტროპოლიტი ეფთვიმე, მროველი ათანასე, სამთავნელი ეპისკოპოსი (სახელი არ ჩანს), რუსთველი მიტროპოლიტი დომენტი და სხვები (სეა, ფონდი 1449, საქმე 2176).

მეორე საბუთიც, იმავე 1739 წლის მარიამობისთვის 14 რიცხვითაა დათარიღებული და **მთავარეპისკოპოს რომანოზის მიერ გაცემულ სიგელს წარმოადგენს ბატონიშვილ აბდულა-ბეგისადმი.** “ქ. მე, ეს წიგნი მოგართვ მთავარეპისკოპოსმა რომანოზ, თქუენ, ჩუენს ბატონის შვილს აბდულბეგს ამ პირზედა, რომ სოლაღაშვილებს დიდათ გასჭირებოდათ და თავეთი საკუთარი მამული, მონასტერი და ტაგნაგეთი ზოგი თათრისათვის გირაოდ მიეცათ და ზოგს სხვაზედ ყიდდენ, კარი აღარ დამიგდეს, ცოტა რამ თეთრი მქონდა, იესეს წილი ნასყიდია და გარდაწყუეტილი, როგორც სიგელში სწერია და მომირთმევია, სიგლითა და ამ წიგნითა ნასყიდობითა ზაზას წილში სამი თუმანი მიმიცია შვიდ წელიწადამდი გირაოდ პირობით და იმისიც სიგელი და მისი პირი წიგნი მომირთმევია გირაოდ იყიდით, თუ თეთრს გამოართომთ თქუენი ნება არის, შვიდის წელს უკან ელისბარის წილი თავრიზელს ჯალალას ედვა გირაოდ, ერთი თვე კარი არ დამიგდო, ხუთი თუმანი მიმიცია, იმისი წიგნი და პირი და სიგელებიც თქუენტვს მომირთმევია. მონასტერს სრულიად მისი წილი და კიდევ ტაგნაგეთს ელისბარის წილი მთლად გირაოდ რახან მოიკითხოს, გეპრიანებოდეს იყიდეთ, გეპრიანებოდეს თეთრი გამოართვით, დამიდებია უცილებელად და წამოუსარჩლებელად, ღ(მერ)თ(მა)ნ მშვიდობასა და გამარჯვებაში მოგაწმაროსთ ნასყიდიცა და გირაოცა, რაც იესეს წილი მიყიდნია, იმისი ფასი რაც ჩემი გული შეგჯერდებოდათ, თამამად იმისი

ფასი გამოგართვით და რაც გიორგის და ზაზას წილი არის, როგორც თქუენტან გირაოდ იყო, ისე გირაოდ მომირთმევია, ამათი ფასი სულ თამამად მომებარა, წელი არავისსა || ქონდეს, გქონდეს, გიბედნიეროს ღ(მერ)თ(მა)ნ...” ამ სიგელს ბეჭდით ამტკიცებს მთავარეპისკოპოსი რომანოზ: “შე, მთავარეპისკოპოს[ი] ამისი ყაბულ მაქვს” (ახლავს ბეჭდის ადგილი ასომთავრული ლეგენდით). აშიაზე აქვს მოწმეთა ხელრთვები: კათალიკოსი კირილე, თბილელი მიტროპოლიტი ეფთვიმე, მროველი ათანასე, რუსთველი მიტროპოლიტი, სამთავნელი ეპისკოპოსი ზებედე და სხვები (სეა, ფონდი 1449, საქმე 2147).

როგორც ჩანს, მთავარეპისკოპოს რომანოზს მის მიერ იესე სოლაღაშვილისაგან შესყიდული მამული აბდულა-ბეგისათვის იმიტომ მიუყიდა, რომ იგი რუსეთში წასვლას აპირებდა.

ეს სიგელები ნახსენებია შემდეგდროინდელ სხვა სიგელებშიც. კერძოდ, 1757 წლის ერთ საბუთში ნათქვამია, რომ ბატონიშვილ აბდულაბეგის შვილებმა, მათი დედის - ბეგუმის მიერ მთავარეპისკოპოს რომანოზისაგან ადრე ნაყიდი ყმა და მამული თბილელ მიტროპოლიტ თუმანიშვილ ქრისტეფორეს მიჰყიდეს. “გქონდესთ და ღ(მერ)თ(მა)ნ მოგაწმაროსთ თქვენ და თქვენს დიდებულს ხარისხსა და ეკლესიაზე მჯდომელთა ტფილელთა...” (სეა, ფონდი 1448, საქმე 2761 (დ), ფონდი 1449-582 (პ)).

24 წლის შემდეგ, 1763 წელს, ამ ყმისა და მამულის გარშემო დავა დაწყებულა. ესიტაშვილი ზაზა მონასტრელ ბიბილურ დათუნას შვილებზე დაობდა, რადგან მას შემდეგ, რაც იესე სოლაღაშვილს მთავარეპისკოპოს რომანოზისათვის თავისი ყმა და მამული მიეყიდა, იქ მოსახლე ბიბილური დათუნა ზაზა ესიტაშვილისთვის მალულად მიეყიდა და თვითონ კახეთში გადასულიყო. შემდეგში, როცა ეს ყმა და მამული აბდულაბეგის შვილებმა თბილელ ქრისტეფორეს მიჰყიდეს, ნასყიდობაში ბუნებრივია, რომ ბიბილურებიც ჩაწერეს, ესიტაშვილი მოტყუებული აღმოჩნდა. მოსამართლეთა გადაწყვეტილებით, “რადგან პირველი მონასყიდი რომანოზ მთავარეპისკოპოზი ყოფილა და

მასუკან ნამალევათ ამ ესიტაშვილის ზაზასათვის მიეყიდნა{თ}, სამართლით, პირველის მონასყიდისა არის. ეს ბიბილური დათუნას შვილები, რომანოზ მთავარეფისკოპოზის ნასყიდის წიგნის ძალით, დარჩა თბილელს ქრისტეფორეს“ (სეა, ფონდი 1449, საქმე 1891).

1763 წლით დათარიღებული სხვა სიგელით ვიგებთ, რომ თბილელ ქრისტეფორეს შებრალებია ესიტაშვილი ზაზა, რადგან იესე სოლაღაშვილი გარდაცვლილი იყო, აღარც შვილი დარჩენოდა, აღარც მამული და ამდენად, დაკარგულ ფულს უკან მას აღარავინ დაუბრუნებდა. ესიტაშვილმა ფიცით აღიარა სოლაღაშვილს რა თანხაც გადაუხადა და თბილელმა ეს ფული თვითონ აუნაზღაურა (სეა, ფონდი 1449, საქმე 2196).

იმავე 1739 წლის 23 მარტითაა დათარიღებული ნ. ბერძენიშვილის მიერ გამოცემული დოკუმენტიც. “ყმისა და მამულის დანებების წიგნს, მიცემულს დავით თარხნიშვილის მიერ გიორგი მაღალაძისადმი“, ამტკიცებს კათალიკოსი კირილე, ხოლო მოწმეებში დასახელებულია მთავარეპისკოპოსი რომანოზი: “ქ. ჩვენ, მთავარეპისკოპოსი რომანოზ ამის მოწამე ვართ“ (ბერძენიშვილი 1953, 34-35; ხეც, ფონდი Hd-2792). აქედან გამომდინარე, კარგად ჩანს, რომ რომანოზი 1739 წლის ბოლომდე ქართლშია. შემდეგ იგი 8 თვით იმერეთში გადადის, ხოლო 1740 წლის აგვისტოში უკვე ყიზლარშია.

1780 წლის საბუთიდან - **“განჩინება ადამ ყარაგოზაშვილისა და გოგია გრიგოლაშვილის მამულის საქმეზე“** - ვიგებთ, რომ გრიგოლაშვილის სიგელს რომანოზ მთავარეპისკოპოსის ბეჭედი ჰქონია, მაგრამ ამით იგი არ გაუმართლებიათ, რადგან იმ დროს რომანოზი საქართველოში არ იმყოფებოდა და თუ მას შემდეგ დაუსვა ბეჭედი, ამის გამო ის სამართლიანად მაინც ვერ ჩაითვლებოდა (დოლიძე 1974, 127; ხეც, ფონდი Qd-2200).

თ. ჟორდანიას 1730 წლის ახლო დროით აქვს დათარიღებული მთავარეპისკოპოს რომანოზის მიერ გაცემული ერთი სიგელი, საიდანაც ირკვევა, რომ თბილელ მთავარეპისკოპოს რომანოზს

აუშენებია “მცირე ეკლესია ქალაქსა შიდა ტფილისსა ადგილსა და მამულსა სამთავროს ღვთაების საყდრისა”. “...ვინცა ვინ ჩემს უკან იყვნეთ მოადგილენი წესსა და რიგს აღასრულებდეთ, სამწყსოსთან წელი არა ქონდეს, ქალაქი თბილელის სამწყსო არის... ამ ჩემს აშენებულს საყდარში ტფილელის უკითხავად და მის შეუწოდებლად აქ ნურც დამარხვენ და ნურც აქორწინებენ, ნურცა მონათვლენ და ნურცა ვის ხელი აქვს... დამ[ს]ჯელი თფილელი იყოს”. რადგან საბუთს ახლავს ხელრთვა და დამტკიცება კირილე მთავარეპისკოპოსისა, მისი დათარიღება სავარაუდოდ, 1735-36 წლებით უნდა განისაზღვროს, როცა კირილე II კათალიკოსობამდე (1737-1739 წწ-მდე) ქართლის მთავარეპისკოპოსია, ხოლო რომანოზი ქართლის მთავარეპისკოპოსად დადგენამდე თბილელი ეპისკოპოსია. წყაროებიდან ცნობილია, რომ რომანოზის მიერ აშენებული ეს ტაძარი შემდგომში მტერს აუოხრებია და გადაუწვია (ჟორდანიას 1903, 222).

ყიზილბაშების მიერ “სამეუფო ქალაქის” გადაწვაზე და რომანოზის ქონების განადგურებაზეა საუბარი მისივე თხზულების, დავით გარეჯელის მეტაფრასული ცხოვრების ანდერძშიც, რომელიც 1737 წლით თარიღდება (სეა, ფონდი 1446, N-254, 23). მართებულად აღნიშნავს ე. გაბიძაშვილი, რომ “სამეუფო ქალაქში” თბილისი უნდა იგულისხმებოდეს (და არა მოსკოვი, როგორც ეს ერთი ხელნაწერის მინაწერშია აღნიშნული) და ამ მოვლენას ადგილი სწორედ 1735 წლის შემდეგ შეიძლება ჰქონოდა, როცა “ოსმალთა” “ყიზილბაშობით” შეიცვალა საქართველოში (გაბიძაშვილი 2010, 37).

რომანოზ მთავარეპისკოპოსი თბილისში რომ სასახლის ეკლესიას აშენებს, ეს ჩანს 1800 წლის ერთი სიგელიდანაც. პაისიოს მთავარეპისკოპოსი წიგნს აძლევს დეკანოზ პავლე ჯავახიშვილს: “როდესაც მთავარეპისკოპოზ<მან> რომანოზ[ს] ქალაქს სასახლის ეკლესია აუშენებინა, მაშინ პაპაშენი დიდათ გარჯილიყო და რომანოზ მთავარეპისკოპოზს იმ სასახლის საყდრის მღუდულობა მიეცა და სხვათ მთავარეპისკოპოზს ნება მიეცათ...” ნება დაურთავთ მეფესა და

პატრიარქსაც. აღა-მაჰმად-ხანის მიერ თბილისის აოხრების შემდეგ ეს სიგელები დაკარგულა და მთავარეპისკოპოს პაისიოსისთვის მისი განახლება უთხოვიათ. იმის გამო, რომ სასახლის ეკლესიაში, პავლე ჯავახიშვილის გარდა, სხვა მღვდელი არ მსახურობდა, მთავარეპისკოპოსი სიგელს კვლავ მას უმტკიცებს იმავე ეკლესიაში მსახურების პირობით. ამიერიდან, მას ამ საქმეში ვერავინ შეეცილებოდა (სეა, ფონდი 1450, დავთრი 53, საქმე 195).

პ. იოსელიანი სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტ რომანოზის შესახებ ცნობებს შედარებით სხვაგვარი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გადმოგვცემს. ის აღნიშნავს, რომ სინოდის არქივების მიხედვით, საქართველოდან დაბრუნებული რომანოზ მიტროპოლიტი მოსკოვის წმ. იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში მსახურობდა. შემდეგ, იმპერატორ ანნას ბრძანებით, პეტერბურგის წმ. ალექსანდრე ნეველის სახელობის ლავრაში გადაიყვანეს, ხოლო ამის შემდეგ კვლავ მოსკოვში დააბრუნეს. 1749 წელს ის კიდევ ერთხელ წავიდა საქართველოში, 1752 წელს ისევ დაბრუნდა რუსეთში და ქართველი მეფეებისაგან მალულად ჩამოიტანა წმ. ნინოს ჯვარი. მეფეები თეიმურაზი, ერეკლე და გიორგი სთხოვდნენ ვახტანგ VI-ის შთამომავლებს დაებრუნებინათ სინძინდე საქართველოში, მაგრამ არ უბრუნებდნენ. ის დაბრძანებული ჰქონდათ ნიჟეგოროდის გუბერნიაში, სოფ. ლისკოვში. ბოლოს, ბაქარ ბატონიშვილის შვილიშვილმა, გიორგი ალექსანდრეს ძემ, სინძინდე იმპერატორ ალექსანდრე პირველს გადასცა და მან წმ. ნინოს ჯვარი საქართველოს დაუბრუნა. ამ მოვლენისადმი გენერალ კნორინგს წერილიც კი მიუძღვნია (Иоселиани 1866, 123-124). წმ. ნინოს ჯვრის საქართველოდან გატანისა და უკან დაბრუნების თაობაზე არსებობს განსხვავებული ვერსიები და სამეცნიერო პუბლიკაციები, რომლებსაც ჩვენ ამჯერად აღარ შევხებით.

როგორც ცნობილია, რომანოზი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა რუსეთში დაარსებული ქართული სტამბის საქმიანობაში. მას

რამდენიმე ხელნაწერი წიგნი შეუწირავს დავით გარეჯის მონასტრისათვის. 1743 წელს იგი წმ. სინოდში მიმართვას წარადგენს ბაქარის ბიბლიის ცალების საქართველოში გაგზავნის თხოვნის შესახებ. ცნობილია, რომ 1745 წელს მას რუსეთში დაუწერია თხოვნა “წინილი ღაღადებისა” (ხეც, ფონდი A-150), რომელიც კ. კეკელიძის თანახმად, “შეიცავს სახარება-სამოციქულოსა და დავითნ-საწინასწარმეტყველოდან ამოკრებილ ადგილებს ამა თუ იმ დოგმატური თუ მორალური ხასიათის დებულებათა შესახებ” (კეკელიძე 1980, 349). რომანოვს ის დაუწერია “მწირობასა და რუსეთსა შინა სტუმრობასა საქართველოსა მეფის შვილის ბაქარისსა”.

ე. გაბიძაშვილმა საქართველოს ეროვნულ არქივში მიაკვლია ფონდ 1446, N-252 ხელნაწერს, რომელიც შეიცავს დავით გარეჯელის ცხოვრების უცნობ რედაქციას, რომელიც რომანოვის მიერ 1737-40 წლებშია დაწერილი. ასევე რომანოვის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს “დოდო გარეჯელის სვინაქსარული ცხოვრების” რედაქცია, რომელიც შეტანილია დომენტი ჯანდიერიშვილის მიერ 1726 წელს მოსკოვში გადაწერილ სვინაქსარულ კრებულში. ამავე კრებულში დაცულია დოდო გარეჯელის ერთ-ერთი საგალობელი (ხეც, ფონდი A-220). 1737 წელს რომანოვ მთავარეპისკოპოსს გადაუწერია იოანე დამასკელის “გარდამოცემა სარწმუნოებისა” (ხეც, ფონდი A-1346), მისი გადაწერილია აგრეთვე “კლემაქსის” (ანუ, კიბე სათნოებათა ცად აღმყვანებელი...) ერთ-ერთი რედაქცია (ხეც, ფონდი A-149). მე-18 საუკუნის ერთი ოთხთავის მომგებელი ჩანს რომანოვ მთავარეპისკოპოსი. იგი გაფორმებულია მახარებელთა მინიატურებით, ხოლო ტვიფრული კიდეები მოოქროვილია და მოთავსებულია რუსი ოქრომჭედლის ხელით ნაკეთებ ვერცხლის ბუდეში, რომლის ზემო კიდეზე უზის თარიღი 1737 წელი (ხეც, ფონდი Q-896).

1738 წელს რომანოვს გადაუწერია წმინდანთა ცხოვრება “მეტაფრასი” (ხეც, ფონდი A-161). გასაკვირი ისაა, რომ მისსავე მინაწერში ნათქვამია, რომ ეს წიგნი მას 1738 წელს მოსკოვში აღუწერია.

სხვა წყაროების მიხედვით კი, ის ამ დროს საქართველოში იმყოფებოდა. მისი ანდერძი ერთვის დავით გარეჯელის ცხოვრებას, რომელიც რომანოზ მთავარეპისკოპოსს მეორედ გადაუწერია, რადგან პირველი ნუსხა მოსკოვის დაწვის დროს დაღუპვია. ეს კიდეც უფრო გაუგებარია, რადგან სხვა წყაროებიდან ვიცით, რომ ყიზილბაშებმა ამ პერიოდში თბილისი და ამასთანავე მის მიერ აგებული მონასტერი გადაწვეს, ხოლო მოსკოვის გადაწვაზე იქ არაფერია ნათქვამი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1739 წლის ბოლოს იგი ძლივს ახერხებს იმერეთში თავის შეფარებას, ხოლო 1740-41 წლებში ყიზლარის გავლით მოსკოვში ჩადის. რომანოზ მთავარეპისკოპოსია დამკვეთი “ასკეტიკური კრებულისა“, რომელიც 1749 წელს დავით გარეჯის მონასტრისთვის შეუწირავს (ხეც, ფონდი A-154). მას დავით გარეჯის მონასტრისთვის გამოუგზავნია ასევე სხვა ხელნაწერებიც. მაგ; მოსკოვში 1742 წელს გადაწერილი “სადღესასწაულო“ რომანოზმა დავით გარეჯს ასევე 1749 წელს შემოსწირა (ხეც, ფონდი A-152). მისი აღწერილი ჩანს “სწავლანი და თხრობანი სულიერნი“ (ქუთაისის ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. 1. 1953, 102).

1832 წელს მოსკოვში გადაწერილ “ხრონოგრაფს“ ახლავს “ზანდუკი“ და შესხმა ქართლის მთავარეპისკოპოს რომანოზისა (ხეც, ფონდი H-868, S-1292). ეს რედაქცია არჩილ მეფისა და ბაგრატ სოლოლაშვილის თარგმნილია. აგრეთვე ერთ-ერთი მე-18 საუკუნის ხელნაწერი რომანოზ [სამთავნელის] კრებულადაა ცნობილი (ხეც, ფონდი S-287), თუმცა მისი სამთავნელობა ამ ხელნაწერიდან არ ჩანს, მინაწერებში ის თავს მთავარეპისკოპოსად მოიხსენიებს (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, (S) კოლექცია, ტ. 1, 1959, 311-312).

2011 წელს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე - “უცხოეთის ქართული მემკვიდრეობა“ (20-24 სექტემბერი), წარმოვადგინეთ მოხსენება “ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის რომანოზ ერისთავის ღვაწლი მე-18 საუკუნის საქართველო-რუსეთის

დიპლომატიური, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობების ფონზე“, რომელიც იმავე წელს გამოქვეყნდა კონფერენციის მოხსენებათა თეზისების სახით (შაორშაძე 2011, 98-100). სამწუხაროდ, ტექნიკური პრობლემების გამო, გამოსაქვეყნებლად გამზადებული კონფერენციის სრული კრებული ველარ დაიბეჭდა.

2012 წელს მიტროპოლიტ რომანოზ ერისთავის მოღვაწეობით დაინტერესდა თეო გელაშვილი, რომელმაც ამ საეკლესიო მოღვაწეს ცალკე სტატიაც მიუძღვნა, თუმცა გარკვეული უზუსტობებით (გელაშვილი 2012/2013, 494-504). 2020 წელს კი, ლადო მირიანაშვილმა, სამეცნიერო ჟურნალ Scientia-ს პირველ ნომერში გამოაქვეყნა სტატია “რომანოზ ერისთავის ცხოვრების ძირითადი მოვლენების დაზუსტებული ქრონოლოგია და დაკრძალვის ადგილი“ (მირიანაშვილი 2020, 342-358). მართალია, ამ უკანასკნელ სტატიაში გამოყენებულია ჩვენი გამოუქვეყნებელი პუბლიკაცია, მაგრამ ავტორი ქრონოლოგიურ საკითხებში არ გვეთანხმება, ხოლო გამოთქმული მოსაზრებების გარკვეულ ნაწილს საერთოდ არ ახსენებს მაშინ, როცა მას სრული სტატია ხელთ ჰქონდა. რაც შეეხება ზემოთ აღნიშნულ, ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ თეზისებს, სტატიის ავტორი მას, რატომღაც, არ იმონებებს.

ქრონოლოგიის თვალსაზრისით, დაშვებული რომ არ იყოს მთელი რიგი უზუსტობები და შეუსაბამობები, შესაძლებელია, ამ საკითხს ხელმეორედ, არც შევხებოდით, მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ამ დიდი საეკლესიო მოღვაწის შესახებ არსებული ინფორმაცია რეალობასთან ახლოს იყოს.

სამწუხაროდ, ლ. მირიანაშვილის მსჯელობა დიდ წილად ეფუძნება რუსულ წყაროებს, მათ ანიჭებს მეტ უპირატესობას, ხოლო ნაკლებად ითვალისწინებს ქართული საისტორიო დოკუმენტებისა და წყაროების უტყუარობას, როცა ეს, პირიქით უნდა იყოს! კერძოდ, ის ენდობა ავტორიტეტულ “რუსულ ბიოგრაფიულ ლექსიკონს“, თუმცა იქვე, თვითონვე აღნიშნავს, რომ საენციკლოპედიო ლექსიკონს ხარვეზები

აქვს. ასევე, “მართლმადიდებლური აღმსარებლობის უწყების“ XVIII საუკუნის დადგენილებებსა და განკარგულებებზე დაყრდნობით, მკვლევარი მიიჩნევს, რომ მიტროპოლიტი რომანოზი საქართველოში 1725 წელს ჩამოვიდა. ის 1729 წელს ისევ რუსეთშია, ხოლო 1730 წელს - კვლავ საქართველოში. 1732 წელს რომანოზი ჩადის მოსკოვში და წმ. სინოდში აცხადებს, რომ ის უკვე მიტროპოლიტია 1730 წლიდან. 1736 წელს მიტროპოლიტი მესამედ გაემგზავრა საქართველოში, 1740 წელს ის ჯერ ყიზლარშია, 1741 წელს კი, მოსკოვში.

აღნიშნულ ქრონოლოგიას ლ. მირიანაშვილიც იზიარებს და აღნიშნავს, რომ რომანოზი საქართველოში 1725 წელს ჩამოვიდა და მოსკოვში სამი წელი და ოთხი თვე დაჰყო, ნაცვლად ქართული წყაროებით ცნობილ 5 წლისა (ხეც, Sd-2962); (მირიანაშვილი 2020, 348).

კიდევ ერთხელ მივყვით თანმიმდევრობით: 1. არქიმანდრიტი რომანოზი რომ 1722-25 წლებში საქართველოში არ იმყოფებოდა, ამას, გარდა Sd ფონდში დაცული წერილებისა, ისიც მოწმობს, რომ ჯერ 1723 წელს, ხოლო შემდეგ - 1725 წლის 7 იანვარს, რუსეთში მას წერილს უგზავნის ძმა, ოთარ არაგვის ერისთავი და დახმარებას თხოვს (Переписка... 1861, 178-179).

1728 წელს რომანოზ ერისთავი საქართველოში ჩამოდის. როგორც ვიცით, მის ოჯახს დიდი ტრაგედია დაატყდა თავს და ამიტომ მას თბილისში დარჩენა მოუწია. პ. იოსელიანის ცნობით, რომანოზ ერისთავი თბილელის ხარისხში აიყვანა ბესარიონ კათალიკოსმა (1725-1737) (Иоселиани 1866, 124, სქოლიო 38), ხოლო შემდეგ, კირილე II (ციციშვილის) კათალიკოსობის დროს (1737-1739), იგი იკავებს კირილეს ადგილს - ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტის კათედრას.

2. ლ. მირიანაშვილი, რუსულ ბიოგრაფიულ ლექსიკონზე დაყრდნობით, არ იზიარებს ჩვენს ქრონოლოგიას და აღნიშნავს, რომ რომანოზი 1737 წელზე გაცილებით ადრე, 1730/31 წლებში აკურთხეს სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტად. ის იმონებს პ. იოსელიანის

ცნობასაც, რომელიც, სინამდვილეში, ბესარიონ კათალიკოსის მიერ რომანოზის თბილელის ხარისხში აყვანაზე საუბრობს და არა სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტის ხარისხზე. ცხადია, ცდება თ. გელაშვილიც, რომელიც რომანოზის მიტროპოლიტად კურთხევას 1722 წელს ვარაუდობს. შეცდომას უშვებს გ. ჭანიშვილიც, რომელიც აღნიშნავს, რომ 1720-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მთავარეპისკოპოსობდა რომანოზ არაგვის ერისთვისშვილი (ჭანიშვილი 2008, 38).

საქმე იმაშია, რომ დაახლოებით 1720-იანი წლების ბოლოსა და 1730-იანი წლების დასაწყისში ქართლის მთავარეპისკოპოსის კათედრას იკავებს რაჟდენ ციციშვილი და, ბუნებრივია, რომანოზი ამ წლებში აღნიშნული ეპარქიის მღვდელმთავარი ვერ იქნებოდა. “ჟამთა ვითარებისაგან ბატონი კათალიკოზი დომენტი სტამბოლს ბრძანდებოდა და მე, მთავარეპისკოპოზობა ვიშოვნე” - აცხადებს ერთერთ საბუთში რაჟდენ ციციშვილი (ჟორდანიას 1967, 115; დოლიძე 1970, 741).

თ. ჟორდანიას ამ ამბავს 1727 წლის ახლო დროით ათარიღებს. დომენტი კათალიკოსი სტამბოლში 1725-39 წლებში იმყოფებოდა, მის მოვალეობას 1737-39 წლებში კათალიკოსი კირილე ციციშვილი ასრულებს, რომელიც მანამდე, 1736 წელს, ქართლის მთავარეპისკოპოსად იხსენიება. იმავე 1736-1737 წლებში, ქართლის მთავარეპისკოპოსად საისტორიო დოკუმენტებში ჩანს არსენი (საყვარელიძე), რომელიც შემდგომშიც (1744-48 წლებში და 1761 წელს) განაგებს აღნიშნულ საეპისკოპოსო კათედრას. ამდენად, ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის ხარისხის მიღება რომანოზს მხოლოდ 1737 წლის ბოლოდან, ან 1738 წლის დასაწყისში შეეძლო, ვიდრე 1739 წლამდე, რადგან ამის შემდეგ ის ისევ რუსეთში მიემგზავრება. სწორედ ამას მოწმობს ჩვენს მიერ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილი ორი, 1739 წლით დათარიღებული სიგელიც (სეა, 1449-2176; 1449-2147).

რაც შეეხება რომანოზის 1730-იან წლებში ეპისკოპოსად კურთხევას, როგორც პ. იოსელიანი, წმ. მღ. პ. კარბელაშვილი, ანტონ ნატროშვილი (Натроев 1901, 130, სქოლიო 2) და მარკოზ ტყემალაძე (Ткемаладзе 1904, 24) მიიჩნევენ, არქიმანდრიტ რომანოზის პირველი სამღვდელმთავრო კათედრა, რომელსაც ის სათავეში ჩაუყენეს, იყო თბილისი. ამას ადასტურებს, ზემოთ მოყვანილი თ. ჟორდანიას მიერ 1730 წლის ახლო დროით დათარიღებული მთავარეპისკოპოს რომანოზის გაცემული სიგელი, საიდანაც ირკვევა, რომ თბილელ მთავარეპისკოპოს რომანოზს აუშენებია “მცირე ეკლესია ქალაქსა შიდა ტფილისსა ადგილსა და მამულსა სამთავროს ღვთაების საყდრისა” (ჟორდანია 1903, 222).

რადგან საბუთს ახლავს ხელრთვა და დამტკიცება კირილე მთავარეპისკოპოსისა, მისი დათარიღება სავარაუდოდ, 1735-36 წლებით უნდა განისაზღვროს, როცა კირილე II კათალიკოსობამდე ქართლის მთავარეპისკოპოსია, ხოლო რომანოზი, ქართლის მთავარეპისკოპოსად დადგენამდე - თბილელი მთავარეპისკოპოსი. წყაროებიდან ცნობილია ისიც, რომ რომანოზის მიერ აშენებული ეს ტაძარი შემდგომში მტერს აუოხრებია და გადაუწვია. ამ მოვლენას ადგილი სწორედ 1735 წლის შემდეგ შეიძლება ჰქონოდა, როცა “ოსმალობა” “ყიზილბაშობით” შეიცვალა საქართველოში.

3. რუსულიდან ნათარგმნი ეპიტაფიის შინაარსი ასეთია: “მოიხსენე, უფალო, მიტროპოლიტი რომანოზი და მიუტევენ მას რაიცა ამქვეყნად სცოდა სიტყვით ანუ საქმით ყრმობიდან ამქვეყნად 27 წელი იცოცხლა, არქიმანდრიტის ხარისხში - 16 წელი, არქიეპისკოპოსის ხარისხში - 14 წელი. სულ 57 წელი იცოცხლა”.

სქოლიოში ლ. მირიანაშვილი აღნიშნავს: “ეპიტაფიიდან გამომდინარე და საარქივო საქმეში მითითებული, რომანოზის მთავარეპისკოპოსად აღყვანის თარიღები ერთმანეთს არ ემთხვევა: კერძოდ, ეპიტაფიის ტექსტის მიხედვით, ეს 1738/1739 წელს მომხდარა, საარქივო დოკუმენტის მიხედვით კი, 1730/1731 წელს. ნებისმიერ

შემთხვევაში, რუსეთის წმინდა სინოდმა რომანოვის მთავარეპისკოპოსობა და მიტროპოლიტობა 1732 წლიდან ოფიციალურად სცნო, ამიტომ ეპიტაფიის ამ ნაწილში შეცდომაა დაშვებული“ (მირიანაშვილი 2020, 355).

სტატიის ავტორს მისსავე გამოცემული ეპიტაფიის იმ ნაწილში შეაქვს ეჭვი, რომელიც რომანოვის მთავარეპისკოპოსად და მიტროპოლიტად კურთხევის წლებს ეხება. ამ დროს კი, სწორედ ეს ნაწილი ადასტურებს ჩვენს მიერ ადრევე გამოთქმული ვარაუდების სისწორეს მის სამთავროსა და გორის მიტროპოლიტად კურთხევის ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით (1737-1739 წწ.). დაახლოებით 1735-36 წლებში რომანოვი თბილელი ეპისკოპოსი უნდა ყოფილიყო, რასაც რუსული წყაროებიც ადასტურებენ, როცა მას, ამ პერიოდში, ეპისკოპოსის ხარისხში მოიხსენიებენ და არა - არქიმანდრიტის.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მოსკოვში, პრესნაზე მდებარე წმ. იოანე ნათლისმცემლის ტაძრის საკურთხეველში განთავსებული საფლავის ეპიტაფიის მიხედვით, რადგან მიტროპოლიტმა 57 წელი იცოცხლა და ვიცით, რომ 1753 წელს გარდაიცვალა, მაშასადამე, რომანოვი 1696 წელს დაბადებულია და 1730 წელს იგი მხოლოდ 34 წლის უნდა ყოფილიყო, ხოლო “რჯულის კანონისა“ და მაშინდელი საეკლესიო წესების თანახმად, ასეთ ახალგაზრდა არქიმანდრიტს ეპისკოპოსად არავინ აკურთხებდა, მით უფრო, ქართლის მთავარეპისკოპოსის კათედრაზე, რომელიც მეორე პირი იყო იმდროინდელ სასულიერო იერარქიაში და კათალიკოს-პატრიარქის საქართველოში არყოფნის შემთხვევაში, მის ფუნქციებსაც ითავსებდა. რაც შეეხება თბილელის კათედრაზე აღყვანის დროს, 1735-36 წლებში ის უკვე 39-40 წლის იქნებოდა, ხოლო 1737-39 წლებში, ქართლის მთავარეპისკოპოსობის პერიოდში - 41-43 წლის ასაკში. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თუ მისი ეპისკოპოსობის წლების ნაწილში შევიტანთ ეჭვს და არ მივიღებთ, მაშინ კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგება

მისი არქიმანდრიტობის წლებიც. შესაძლოა, ეპიტაფიის ცდომილება იყოს 2-3 წელში, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში 8-9 წელში.

რასაკვირველია, მირიანაშვილის მიერ გამოქვეყნებული პუბლიკაცია მნიშვნელოვანია მიტროპოლიტ რომანოზ ერისთავის განსასვენებლის ადგილისა და ქრონოლოგიის დადგენის თვალსაზრისით, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ რომანოზ მიტროპოლიტის საფლავის ქვას მოსკოვში, პირველად 2011/12 წლებში მიაკვლიეს რუსეთში ვიზიტით მყოფმა საქართველოს წმ. სინოდის მღვდელმთავრებმა და ამის შესახებ ცნობა მოგვანოდა, მაშინდელმა სამთავისისა და გორის მიტროპოლიტმა ანდრიამ (გვაზავა). ეს ფაქტი ნახსენები გვაქვს ჩვენს მიერ 2011 წელს გამოქვეყნებულ კონფერენციის “მოხსენებათა თეზისებშიც” (შაორშაძე 2011, 100). რუსეთში მოღვაწე ცნობილ სასულიერო პირთა რამდენიმე საფლავის ქვის ფოტო გამოქვეყნდა კიდევ მაშინ “ზუგდიდისა და ცაიშის ეპარქიის” საიტზე.

არის თუ არა მათ შორის ლ. მირიანაშვილის მიერ გამოცემული მიტროპოლიტ რომანოზის საფლავის ქვა (ეპიტაფიით), თუ მისი კიდევ სხვა საფლავის ქვაც არსებობს მოსკოვში, ეს შემდგომი კვლევის საგანს წარმოადგენს.

A-150-ის მინაწერის მიხედვით ჩანს, რომ რომანოზ მიტროპოლიტი დასაფლავებულია დავით გარეჯის უდაბნოში (რასაც სავარაუდოდ მიიჩნევდნენ მ. ქავთარიაც და ე. გაბიძაშვილიც). “რომანოზ ქართველთ მიტროპოლიტი ასაფლავია დავით გარეჯის უდაბნოსა შინა, წმიდა ნიკოლაოსის ეკკლესიასა შინა, სადაც ცხადათ იხილვების მისი საფლავის ქვა”.

ეს ცნობა სიმართლეს არ უნდა შეეფერებოდეს, რადგან, ბუნებრივია, მისი სურვილი სამშობლოში და კერძოდ, დავით გარეჯის მონასტერში დასაფლავება იქნებოდა, მაგრამ რომანოზი საქართველოში ბოლოს აღარ დაბრუნებულა. პ. იოსელიანის ცნობით, მიტროპოლიტი რომანოზი 1753 წლის 30 იანვარს გარდაცვლილა და

ანდერძის მიხედვით, ასტრახანის ეპისკოპოს ილარიონს იგი ასტრახანის მიძინების ტაძარში დაუკრძალავს. სხვა დროს მისი ნეშტის სამშობლოში გადმოსვენების თაობაზე კი, წყაროები არაფერს გვუბნებიან.

ამდენად, ძნელი სათქმელია, სინამდვილეში სად განისვენებს მიტროპოლიტ რომანოზ ერისთავის ნეშტი და, კონკრეტულად, სად არის იგი დაკრძალული - დავით-გარეჯში, ასტრახანში, თუ მოსკოვში.

დამოწმებანი:

1. ბერძენიშვილი, ნიკოლოზ. 1953. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ბატონყმური ურთიერთობა (მე-15-19 სს.), წ. 2, თბ; გამომცემლობა “სსრკ მეცნ. აკად. საქ. ფილიალი”.
2. გაბიძაშვილი, ენრიკო. 1973. რომანოზ ერისთავი და მისი უცნობი თხზულება, მრავალთავი, II. თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება”.
3. გაბიძაშვილი, ენრიკო. 2010. რომანოზ ერისთავი და მისი უცნობი თხზულება, შრომები, 1, მონოგრაფიული ნარკვევები, თბ; გამომცემლობა “საქართველოს მაცნე”.
4. გელაშვილი, თეონა. 2012/2013. რომანოზ მიტროპოლიტის ცხოვრება და შემოქმედება, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XII-XIII. თსუ გამომცემლობის სტამბა.
5. კეკელიძე, კორნელი. 1980. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება”.
6. კეკელიძე, კორნელი. 1981. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება”.
7. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი A-149; 150; 152; 154; 161; 220; 1346.
8. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი S-1292.
9. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი H-868.
10. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Q-896.

11. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd-2792.
12. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Sd-2855-3037.
13. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Qd-2200.
14. მირიანაშვილი, ლადო. 2020. რომანოზ ერისთავის ცხოვრების ძირითადი მოვლენების დაზუსტებული ქრონოლოგია და დაკრძალვის ადგილი, ჟურნალი Scientia, 1, თბილისი.
15. ჟორდანია, თედო. 1903. ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი. სტამბა “ლ. მ. ტულუშისა“.
16. ჟორდანია, თედო. 1967. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა (1700 წ-დან XIX ს-ის 60-იან წლებამდე), შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდიანის მიერ, წ. III, გამოსაცემად მოამზადეს გივი ჟორდანიამ და შოთა ხანთაძემ, თბ; “მეცნიერება“.
17. საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა), ფონდი 1446, N-252; N-254, 23.
18. საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა), ფონდი 1448, საქმე 2761 (დ), ფონდი 1449-582 (პ).
19. საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა), ფონდი 1449, საქმე 1891; 2147; 2176; 2196.
20. საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა), ფონდი 1450, დავთრი 53, საქმე 195.
21. ქავთარია, მიხეილ. 1965. დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა, თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება“.
22. ქავთარია, მიხეილ. 1977. ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან მე-17-18 სს. თბ; გამომცემლობა “საბჭოთა საქართველო“.
23. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, 1959. ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. 1, შედგენილია და დასაბეჭდად დამზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძისა და ქრ. შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი: გამომცემლობა “საქ. სსრ მეც. აკად“. (ფ. S-287).

24. ქართული სამართლის ძეგლები, 1970. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), ტ. III, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება”.
25. ქართული სამართლის ძეგლები, 1974. სასამართლო განჩინებანი (მე-18 ს.), ტ. V, ტექსტები გამოსცა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ; გამომცემლობა “მეცნიერება”.
26. შაორშაძე, მაია. 2011. ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და მიტროპოლიტის რომანოზ ერისთავის ღვაწლი მე-18 საუკუნის საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობების ფონზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის - “უცხოეთის ქართული მემკვიდრეობა” - მოხსენებათა თეზისები. თბილისი, 20-24 სექტემბერი.
27. ჭანიშვილი, გია. 2008. სამთავრო, წმინდა ნინოს დედათა მონასტერი.
28. ხელნაწერთა აღწერილობა, 1953. ტ. 1, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული მუზეუმის მეცნიერ მუშაკის ე. ნიკოლაძის მიერ, რედაქტორი პროფ. კ. კეკელიძე, თბ; გამომცემლობა “საქ. სსრ მეც. აკად”. (N-102).
29. Иоселиани, Платон. 1866. Описание древностей города Тифлиса, Тиф.
30. Натроев, Антон. 1901. Мцхет и его собор Светицховели. Тифлис, Тип. К. П. Козловского.
31. Переписка, 1861. Переписка на иностранных языках Грузинских царей сь Российскими Государями от 1639 г. по 1770 г. Броссе, Марий. СПб.
32. Ткемаладзе, Маркоз. 1904. Тифлисский Сионский кафедральный собор. Тифлис, Типография Е. И. Хеладзе.